

Една спорна тема от ранната унгарска история.

Унгарци и хазари

Иван Драгов

Несъмнено важна роля в историята на източна Европа изиграват унгарските племена, като основна сила, най-вече след началото на 9 век. Техните действия са в значителна степен са свързани със съдбата на различни народи, като българите на север и изток от Черно море и най-вече с хазарите заемащи главната позиция в степните пространства. Отделните исторически епизоди и информацията с която разполагане, предизвикват редица въпроси, върху които се оформят голямо количество разнообразни мнения. Разбира се най-сериозните трудове относно тази ранна история са дело на унгарската историческа школа, като важен елемент в разкриването на древната историята на самите унгарци. Разглеждането на отделните аспекти непрекъснато допринася за осветляване на проблематиката и изясняването на причинно-следствената връзка в процес при който унгарците се появяват в степите, влизат в близки културни и езикови контакти с заобикалящите ги, главно тюркски, племена и определен период от време се намират се под върховенството на хазарския хаган.

Липсата на преки писмени свидетелства прави задачата на изследователите много трудна, като основен принос за изясняване на проблемите имат езиковедите. В този смисъл много важни са трудовете, които проследяват историческото развитие на унгарския език, примесите от други езици, които съдържа и промените настъпили в него, в зависимост от историческите обстоятелства. Така се оформя обща картина, където фин-угорско езичните племена престояват определен период в обкръжението на тюрко говорящи племена, което е видно от множеството тюркски думи в унгарския език. Къде точно се намират унгарските племена и конкретните влияния които изпитват са обект на обсъждане, но изглежда най-сериозни са били контактите между маджари и оногуро-българи, нейде из степите на

източна Европа. Особено се засилва ролята на унгарците към началото и средата на 9 век, когато те се активизират за самостоятелно управление и земевладеене. Развитието на тези събития е в пряка връзка с могъщите по това време хазари и най-вече отношенията и връзките, които съществуват между двата народа.¹

Изворите за този период от историята дават доста информация, но същевременно и оставят доста празни полета, а понякога дори си противоречат. Първо споменаване на унгарците се съдържа при продължителя на Георги Монах, който ги представя като съюзници на дунавските българи, вероятно през 837г. Безспорно най-значителното съчинени по въпроса е трудът на император Константин Багренородни, където той дава обширна информация и унгарците и техните дела.² Действия на техни отряди са регистрирани и в други гръкоезични източници. Измежду източните автори трябва най-вече да се споменат от Джайхани, предадени от неговите последователи, които предоставят много интересни и важни данни, най-вече относно устройството и управлението на унгарските племена, както и разбира се други по-кратки и по-късни споменавания.³

Най-много внимание изследванията отделят на император Константин и неговият разказ за началото на унгарското управление и отношенията им с хазарите: „Тюрките (Унгарците) били седем клана, и никога нямали над тях княз нито техен нито чужд, но имали сред тях войводи, от които първи войвода бил гореспоменатият Леведи. Те живели три години заедно с хазарите, и воювали в съюз с хазарите във всички техни воювания. Поради тяхната смелост и съюз, владетелят-хаган на хазарите дал за съпруга на първия войвода на тюрките, наречен Леведи, благородна хазарска дама (...) И когато започнала война между тюрките и печенегите, които наричали „кангар“, армията на тюрките била победена и разделена на две част. Едната част отишла на изток и се заселила в региона на Персия, и тях и до днешни дни наричат с старото название на тюрките „сабартои асфалои.“; другата част пък, заедно с техния войвода и вожд Леведи се заселили в западния регион, в

¹ Moravcsik Gy. (1930): 1-37; Németh Gy. (1991): 109-217; Ligeti L. (1986): 321-364

² МЕН (1986): 104-114, 127-128; Bórbanszületett Konstantín. (2003): 171-179

³ МЕН (1896): 84-103

местата наречени Ателкозу, на които места сега живее народът на печенегите. Малко време след това, владетелят-хаган на Хазария изпратил съобщение до тюрките, настоявайки Леведи, техния първи войвода, да бъде изпратен при него. Затова Леведи пристигнал при хагана на Хазария и попитал за причината поради която е изпратен да дойде при него. Хаганът му казал: Поканихме те тук по тази преценка, да наредим, тъй като си благороден и мъдър и доблестен и първи сред тюрките, да те направим княз на твоя народ, и да бъдеш покорен на нашата дума и нашите заповеди.” Но той отговаряйки на хагана казал: Вашето отношение и предложение аз силно ценя и ви изказвам благодарност, но тъй като нямам достатъчно сили за това достойнство, аз не мога да ви се подчиня; от друга страна има друг войвода освен мен, наречен Алмуш, и той има син наречен Арпад; нека някой от тези двамина или Алмуш или неговия син Арпад да бъде направен княз и да се покорява на вашата дума. Хаганът останал доволен от тези думи, и заповядал на няколко от своите хора да отидат с него, и ги изпратил при тюрките, а и след като разговаряли за това с тюрките, тюрките предпочели Арпад да бъде избран за княз вместо Алмуш, неговия баща, защото той бил с голяма чест и бил надарен с мъдрост и благоразумие и доблест, и бил способен за това достойнство; и така те го направили княз и според обичая, или „закарон”, на хазарите го издигнали на щит.”⁴

⁴ Constantine Porphyrogenitus (1967): 171-173 „The Turks (Hungarians) were seven clans, and they had never had over them a prince either native or foreign, but there were among them „voivodes”, of whom first voivode was the aforesaid Lebedias. They lived together with the Chazars for three years, and fought in alliance with the Chazars in all their wars. Because of their courage and their alliance, the chagan-prince of Chazaria gave in marriage to the first voivode of the Turks, called Lebedias, a noble Chazar lady (...) And when battle was joined between the Turks and the Pechenegs who were at that time called „Kangar”, the army of the Turks was defeated and split into two parts. One part went eastwards and settled in the region of Persia and they to this day are called by the ancient denomination of the Turks „Sabartoi asphalti”; but the other part, together with their voivode and chief Lebedias, settled in the western region, in places called Atelkouzou, in which places the nation of Pechenegs now lives. A short while afterwards, the then chagan-prince of Chazaria sent a message to the Turks, requiring that Lebedias, their first voivode, should be sent to him. Lebedias, therefore, came to the chagan of Chazaria and asked the reason why he had sent for him to come to him. The chagan said to him: „We have invited you upon this account, in order that, since you are noble and wise and valorous and first among the Turks, we may appoint you prince of your nation, and you may be obedient to our word and our command.” But he, in reply, made answer to the chagan: „Your regard and purpose for me I highly esteem and express to you suitable thanks, but since I am not strong enough for this rule, I cannot obey you; on the other hand, however, there is a voivode other than me, called Almoutzis, and he has a son called Arpad; let one of these, rather, either Almoutzis or his son Arpad, be made prince, and be obedient to your word.” That chagan was pleased at this saying and gave some of his men to go with him, and sent them to

Пасажът на императора предизвиква много спорове, като се започне от споменатия период от три години на съюзни отношения между хазари и унгарци. Много учени приемат посоченият в извора период като реален, като го свързват с събития от унгарската история. Според Карой Цегледи това са годините между 886-889, когато значителните политически промени от девети век слагат край на продължителният съвместен живот на унгарци и хазари. За Притцак годините са между 890 и 893, като става дума за унгарските местоживелища в Ателкузу. Досто по-ранен период посочва Артамонов, като приема, че споменатия период е от началото на 9 век, по-точно през 822-826. Според Маккартни съобщението на императора показва не годините на техния престой, а само времето на съюза им с хазарите.⁵

Същевременно множество други изследователи се основават на предположението, че има допусната неточност в текста и объркване на годините. Първо предположение за редакция на текста и посочване на друго число прави още Тунман в края на 18 век, като смята че е правилно да се чете числото 203. Според Макварт трябва да бъде четено като 20, а Вастберг го определя като 30 или 33. Друго мнение има Моравчик, който прави прочит като 200. Изказано е и предположение за период от 300 години.⁶ Наред с това възниква и въпросът с времето определяне на периода, през който унгарците се намират под властта на хазарите. Така примерно Балинт Хоман приема, че хазарската власт продължава век и половина, чак до средата на 9 век. За не по-малко от двеста години пише Дьорд Дьорфи. Ищван Вашари също смята, че споменатите от император Константин три години са или техническа грешка или умишлено съкратяване и че унгарците се намират под върховенството на хазарите за период от 200-300 години.⁷

Друг основен източник на информация са произведенията на източните автори, които често съдържат данни, нерегистрирани във византийската

the Turks, and after they had talked the matter over with the Turks, the Turks preferred that Arpad should be prince rather than Almoutzis his father, for he was of superior parts and greatly admired for wisdom and counsel and valour, and capable of this rule; and so they made him prince according to the custom, or „zakanon”, of the Chazars, by lifting him upon a shield.” (превод мой – И.Д.)

⁵ Czeglédy K. (1974): 50; Pritsak O. (1976): 30; Artamonov M. (1962): 343-344; Macartney C. A. (1930): 96-97

⁶ Marquart J. (1903): 33; Moravcsik Gy. (1930): 35; Dunlop D. (1954): 199-202; Kristó Gy. (1980): 89-92; Dimitrov H. (1998): 24

⁷ Györffy Gy. (1959)78-79; Hóman Bálint (1935): 67-68; Vásáry I. (2003): 149

литература. Изключително значение за разглеждания въпрос има трудът на Джайхани, запазен в отделни части от множеството негови последователи: „Унгарците пък са на тюрките едно разклонение. Вождовете им разполагат с 20 000 конници. Името на вожда им е К.нде (Кюнде или Кенде). Това обаче е само безлична титла на техния владетел, тъй като този човек, който управлява като господар над тях наричат с името Джила (Джила или Джула, Дюла). Всички унгарци на следват заповедите на този вожд Джила при военни действия, защита и други дела.”⁸ Текстът съдържа противоречия с познатото от творбата на император Константин, които се забелязват при съпоставката им. Повод за различни тълкувания дават както датировката на събитията, така и отношенията съществуващи между унгарци и хазари. При всички случаи голям интерес предизвиква описаната форма на управление, където двама отделни господари едновременно властват над племето.

Възникват също така още няколко други въпроси относно появата на унгарците в Хазарския хаганат, периодът на техен престой и реалния им статут и положение спрямо хазарската държава. Като цяло в унгарската историческа литература се оформят два различни възгледа, съдържащи значителни различия един от друг.⁹ Според първия поглед унгарството е част от хазарската държава още от времето на 7 век и следователно в близки отношения с хазарите и изпитвайки силно влияние от тяхна страна. В началото на 9 век унгарските племена се активизират и до към третата четвърт на столетието се организират към самостоятелна форма на управление. Другата теория изхожда от това че унгарците пристигат в близост до хазарите едва в началото на 9 век и практически се намират във враждебни отношения с тях. През средата на века хазарите налагат надмощието си, но към 870 години унгарците възстановяват своята независимост.

Специфично мнение излага Дюла Моравчик. Според него съществува пряка връзка между унгарските племена и споменатите в изворите оногури, от

⁸ МЕН (1986): 86 „A magyar pedig a türkök egyik fajtája. Főnökük 20 000 lovassal vonul (lovagol) ki. Főnökük neve K.nde [Künde vagy Kende]. Ez azonban csak névleges címe királyuknak, minthogy azt az embert, aki királyként uralkodik fölöttük, Dzs.la-nak [Dzsila vagy Dzula, Gyula] hívják. Minden magyar a Dzsila nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben” (превод мой)

⁹ Zimony I. (2005): 250-259

чието име по-късно се оформя и използваното от другоземци название унгарци и Унгария. Според ученият оногурите съставляват основна част от обединението на владетеля Кубрат и в този смисъл унгарски племена могат да бъдат регистрирани в земите по северното Черноморие още в началото и средата на 7 век. След разпада на Стара България и разселването на Кубратовите синове оногурите са тези които остават в старите си местоживелища и преминават под властта на хазарите. Така връзките и взаимоотношенията на унгарци с хазари могат да датират още от самото начало на хазарската държава, като унгарските племена представляват значителна част от нея.¹⁰

Върху положението на унгарците и по-конкретно на техният предводител спрямо хазарският владетел обръща внимание Дюла Немет определяйки неговата зависимост, като част от съюза на хазарската империя. Така в периода 840-889г. хазарският хаган е главен вожд на унгарските племена, но непосредствен ръководител е Левенте и неговото обкръжение. Реалните отношения могат да се забележат и в примера при който хазарският господар дава не хазарска принцеса а само представителка за знатен хазарски род за жена на унгарския предводител. С тази женитба Левенти се присъединява към хазарската аристокрация и към половин век с вяроност и успех управлява своя народ в рамките на хазарското върховенство.¹¹

Приемственост на институционално ниво между хазари и маджари се застъпва от Дьорфи. Проследявайки съществуването на двувластна форма на управление сред различните народи и племена посочва тази при хазарите като форма на вътрешно развитие и устройство. Що се отнася до унгарците, това което е известно от изворите, че техните предводители са наречени кенде и дюла. Титлата кенде е регистрирана и при хазарите в съчинението на Ибн Фадлан, където след каган бега е посочен следващият, третия по ранг - kündü хаган. Това обстоятелство е основа да се приема, че произхода на унгарската титла кюнду, а също така и двойната форма на власт са пряко свързани с хазарите. Кюнду е изначално тюрко-хазарски представител, който управлява унгарският племенен съюз. След отделянето на унгарците от хазарско

¹⁰ Moravcsik Gy. (1930): 1-37

¹¹ Németh Gy. (1990): 225-227

попечителство властта на кунду постепенно намалява, а на предно място започва на изпъква рангът с титла дюла. Развитието на тази система при унгарците обаче се отличава от това при хазарите, което според Дьорфи се дължи на обстоятелството, че през периода унгарците практикуват скитнически начин на живот и се намират в структура на племенен съюз. Хазарите, от своя страна по това време са вече уседнало общество, където формата на управление преминава от племенно към териториално разпределение, а върховният владетел постепенно се изолира от работите на своето племе. При унгарците кюнду не претърпява такова голямо превъплъщение, не се изолира напълно и властта му не бива съвсем обезличена, като съевременно дюла не се превръща във владетел с еднолична власт.¹²

Голямо внимание върху източните автори и техните трудове обръща Цегледи, като също намира сходни форми на устройство при хазари и унгарци и отдава това факта на възникване на държавността при унгарците под формата на васална на хазарите власт. Според него в отбелязката относно управлението при унгарците в текста на Джайхани се съдържа препратка към наличието на сакрална власт и при тях, както е засвидетелствана при хазарите. Така при двете племена съществува сакрален цар, чийто магически сили подлежат на опазване и когото, в крайна сметка обграждат с такива ограничения, че неговата власт напълно се обожествява и обезличава, а с всекидневните задължения на владетеля трябва да се занимава негов заместник.¹³ Възприемането на управленската форма трябва да се е осъществило някъде в към 850 година, когато унгарските племена се намират под хазарска власт.

Хазарското надмощие и влияние е отбелязано и от Вашари, който смята че унгарците живеят продължителен период като подчинени на хазарите и в тесни връзки с тях. Така и при унгарците се появява система на двойна власт, добре засвидетелствана при арабските автори. Обръща внимание и на това, че византийските хронисти наричат унгарците с името тюрки, а мюсюлманските автори когато използват названието унгарци

¹² Györfy Gy. (1959): 132-160

¹³ Czeglédy K. (1985): 213-214

отбелязват, че те са част от тюрките. В този начин на изразяване несъмнено се вижда разбирането на хронистите, които явно ги оприличават с тюркскопроизходните хазари, което е спомен за политическата зависимост на унгарците от хазарите.¹⁴

Значението на Хазарския хаганат за развитието на унгарците се подчертава от Ищван Жимони, приемайки че чак до завземането на родината унгарският племенен съюз е част от империята на хазарския хаган. Според него политическата власт в хазарската държава осигурява на унгарските племена периода, през който се развиват процеса на етническо, политическо и военно обединение и засилване. В началото на 9 век силата и значението на унгарският съюз е толкова голяма, че в имперската йерархия разполага с третата по важност титла, чрез което може да се намесва в решенията на хаганския двор.¹⁵

Противоположната теза, която поставя появата на унгарците и началото на унгарско-хазарските отношения към началото на 9 век също има доста последователи. Възгледът определя тяхното положение като не особено зависимо от хазарската власт, а дори и враждебно още от самото начало на столетието. Същевременно това е период на формиране на самостоятелна управленска структура при унгарските племена, която структура не е задължително напълно да бъде обвързвана с примери от хазарското управление. В средата на 9 век унгарците попадат под върховенството на хазарите, но към 870 г. отново извоюват независимостта си.

На такава позиция стои Дюла Кришто който предлага цялостна концепция за вътрешно институционално организирането на унгарските в началото на 9 век. Според него вождът Леведи е начело на племенен съюз в който фигурират различни финугорски и тюркски езикови племенни общности и в който унгарците имат водещата роля.. По-късно понеже Леведи не бил склонен да приеме незначителната роля на хазарски наместник друг вожд, произхождащ от друго унгарско племе на име Арпад приема водещата роля сред племената. Довод към предложението тълкуване е и информацията

¹⁴ Vásáry I. (2003): 149-150

¹⁵ Zimony I. (2005): 250-259

за откъсването на племето на кабарите от хазарите и присъединяването им към унгарците, което следва да показва самостоятелност на унгарците.¹⁶

Против съществуването на сакрална власт при унгарците се обявява Андраш Рона Таш, като също обръща внимание на присъединяването на кабарите към унгарците. Според него в периода унгарците се делят на два клана, източен и западен с два отделни вожда. Разказаната от императора случка за прехвърлянето на властта е украсена и не съответства напълно на истината, а по-скоро кланът на Леведи отстъпва назад, а на негово място ръководната позиция е заета от клана на Алмуш. Състояние което е признато от хазарският хаган, още повече че след 800 година хазарският сюзеренитет на унгарците е само формален.¹⁷

Като слаба зависимост или васалство определя отношенията между двата народа Тот, отбелязвайки, че хазарският хаган прави своя избор на кого да се довери, на базата на предложение изпратено от самите унгарци. Приема като позитивни връзките между хазари и унгарци, тъй като при своята експанзия Хазарският хаганат не притеснява унгарското племенно обединение, като междуременно подпомага неговото политическо развитие. Тези слабо васални отношения не ограничават движението на унгарските племена, което се потвърждава от осъществените походи в западна посока.¹⁸

Интерес предизвикват две споменавания на унгарците от средата на 9 век в един гръцкоезичен и един латиноезичен извор. В житието на свети Кирил е отбелязан епизод, датиран в 861 година, при който византийският пратеник, някъде в района на Крим е пресрещнат от воинствено настроени маджари, които обаче той успява да укроти. „Ала когато си правеше молитвата през първия час, нападнаха го маджари, които виеха като вълци и искаха да го убият. той нито се изплаши, нито прекъсна молитвата си, а само възгласяше: „Господи помилуй!“ защото бе свършил вече службата. Като го видяха, по божие повеление се укротиха и започнаха да му се кланят. И след като изслушаха поучителните слова из устата му, те го пуснаха с цялата (му)

¹⁶ Kristó Gy. (1980): 11-150; Kristó Gy. (2007): 46

¹⁷ Róna-Tás A. (2007): 273-275

¹⁸ Tóth Sándor L. (2011): 115-119

дружина.¹⁹ Друго свидетелство съдържа *Annales Bertiniani*, където се чете, че през 862 година непознати врагове, наречени унгарци нахлуват в германските земи. Интерес прави дълбочината на споменати поход, при който унгарски части достигат далеч на запад, чак до централната част на Европа: „по-рано непознати на народите врагове, които наричат маджари (унгри) нападнаха неговата (на Лудвиг Немски, източнофранкския владетел) страна.“²⁰

Действията на унгарски въоръжени части из територията на източна Европа предизвикват различни въпроси, относно целите и най-вече самостоятелността на акциите им. Според преценката на Цегледи първото съобщение за унгарци в Кримската област показва зависимостта им спрямо хазарите и те вероятно представляват част от хазарската войска. Второто съобщение на обратно би могло да се тълкува като самостоятелна инициатива на унгарците в западна посока, тъй като едва ли бихме могли да видим тук преориентация на хазарската външна политика. В този смисъл тези унгарски действия могат да се разглеждат като начало на тяхната самостоятелност, станала реалност в следващото десетилетие.²¹ Според Бъри унгарците някъде към 860 година стават независими от хазарска опека и така събитията могат да бъдат свързани с преселването на им от областта Леведия към областта Ателкузу. Унгарците са срещнати от Константин Кирил около същата година, а една-две години по-късно под натиска на печенегите преминават Днепър, от където вече през 862г. организират военни походи в западна посока с цел грабеж набиране на плячка.²² По-различно е мнението на Кришто, според когото и при двата случая унгарците действат самостоятелно. Откъсването от властта е осъществена десетина години по-рано, което събитие е редно да се свърже с два фактора: печенежко нападение и откъсването на племето на кабарите от хазарите и присъединяването им към унгарците, тоест някъде към 850 година.²³

¹⁹ Király P. (1974):

²⁰ Tóth Sándor L. (2011): 122 „ a népek számára korábban nem ismert ellenségek, akiket magyaroknak (ungri) hívnak, feldőlják annak (Német Lajos, keleti frank uralkodónak) az országát.” (превод мой)

²¹ Czeglédy K. (1974): 49

²² Bury (1912): 423-425

²³ Kristó Gy. (1980): 91-115

Има още едно отделно съобщение, засягащо унгаро-хазарските отношения, което се съдържа в произведението на Ибн Руста и също предизвиква разнообразни тълкувания: „... така казваха, че хазарите по-рано с защитни валове ограждали себе си срещу нападенията на унгарците и други враждебни народи”²⁴. Отбелязаните несъмнено враждебни отношения между хазари и унгарци също представляват интерес при изясняването на проблема, като редица изследователи приемат тезата, че написаното отразява събития от 830 или 870 година. Първ сред унгарските учени Цегледи изказва мнението, че може да бъде поставено в контекста на построяването на Саркел. Отбелязва, че през първата половина на 9 век освен нормано-русите и унгарците също са потенциален враг на хазарите и причина за издигането на крепостта.²⁵ Мнението на Цегледи е възприето от много историци след това. По-различна е гледната точка на Михай Кмошко, който изказва някои съображения, относно достоверността на съобщението на Ибн Руста. Посочва, че тази информация е предадена само от Ибн Руста и не се среща при другите автори, както и че сам авторът отбелязва, че е взел информацията от друго място, което поставя под съмнение истинността на данните.²⁶ Развивайки тезата Жимони намира паралел на абзаца с текстове в Корана и приема за възможно изречението да е по-късна добавка и да представлява всъщност топос.²⁷

Както бе отбелязано като възможна връзка в отношенията между унгарци и хазари да трябва се спомене и крепостта Саркел. Причините за построяването и значението на крепостта са обект на разнообразни предположения на обширни спорове. Твърдината се явява основна стратегическа позиция, която контролира обширни територии в източна Европа и преминаващите от там търговски пътища. Конкретната причина за хазарската инициатива обаче остава неясна в изворите в резултата на което се оформя голяма дискусия най-вече относно това срещу кой възможен враг се подсигурият хазарите. Първоначалните предложения на изследователите от

²⁴ Kmoskó M. (1997): 209 “... azt mondják, hogy a kazárok korábban körülsáncolták magukat a magyarok és más ellenséges népek támadásaival szemben.” (превод мой)

²⁵ Czeglédy K. (1985): 42

²⁶ Kmosko M. (1997): 209

²⁷ Zimony I. (2005): 252

19 век за възможността това да са печенегите не намират поддръжници всред по-късните и съвременни учени. Сериозна поддръжка намира обяснението, че крепостта се издига срещу спускащите се от север руси. Възможността неприятелят на хазарите да са били унгарците също е изказана отдавна и също има подкрепа в по-късните трудове.²⁸

В заключение може да се каже, че както много други въпроси от историята на унгарците или други номадски племена остават без крайно разрешение. Неголямото наличие на изворови данни или тяхната краткост затруднява изследователите и е подходяща почва за формирането на разнообразни теории. Несъмнено един от най-ранните епизоди на унгарската история е свързан с техните взаимоотношения с могъщите хазари, но точното определяне на тези отношения остава отворен въпрос, с много въпросителни. Може само да се надяваме, че появата на нови, непознати до сега изворови данни и съответните проучвания върху тях ще хвърлят повече светлина и ще допринесат за изясняването на спорните моменти.

Литература

- Artamonov M. (1962): История хазар. Ленинград
- Bíborbanszületett Konstantín. (2003): A birodalom kormányzása. 171-179
- Bury (1912): A History of Eastern Roman Empire. London
- Constantine Porphyrogenitus (1967): De administrando imperio. Washington
- Czeglédy K. (1974): Árpád és Kurszán (az Árpád-ház megalapításához). Pais Dezső tudományos emlékülés Zalaegerszegen. Szerk. Szath-Mári I.-Ördög F. MNTK 140. Budapest
- Czeglédy K. (1985): Magyar őstörténeti tanulmányok. Budapest
- Dimitrov H. (1998): Българо-унгарски отношения през Средновековието. София
- Dunlop D. (1954): The History of Jewish Khazars. Princeton
- Györffy Gy. (1959): Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest
- Györffy Gy. (1986): A magyarok elődeiről és a honfoglalásról (MEH). Budapest

²⁸ Czeglédy K. (1985): 42; Györffy Gy. (1959): 79; Kristó Gy. (1980): 20-21; Golden P. (1980): 77; Obolensky D. (1999): 218-219; Szabolcs P. (2001): 106-126

- Homán Bálint (1935): Magyar történet I. Budapest
- Király P. (1974): A magyarok említése a Konstantín-legendában. MNy.
- Kiselkov Sl. (1923): Панонските легенди. Ямбол
- Kmosko M. (1997, 2000, 2007): Mohamedán írók a steppe népeiről I - III. MŐK 10, 13, 23. Budapest.
- Kristó Gy. (1980): Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest
- Kristó Gy. (2007): Magyarország története 895-1301. Budapest
- Ligeti L. (1986): A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Budapest
- Macartney C. A. (1999): Studies on Early Hungarian and Pontic History. Variorum. United Kingdom
- Marquart J. (1903): Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge; ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts (ca. 840-940). Berlin
- Moravcsik Gy. (1930): Az onogurok történetéhez, MNy. 27. Budapest
- Németh Gy. (1930, 1991): A hofoglaló magyarság kialakulása. Budapest
- Obolensky D. (1999): A Bizánci Nemzetközösség. Budapest
- Pritsak O. (1976): From the Sabirs to the Hungarians. in: Hungaro-Turcica
- Róna-Tás A. (2007): The Khazars and the Magyars. in: WOF
- Szabolcs P. (2001): Sarkel. MŐT. 14
- Tóth Sándor L. (2011): Levediától a Kárpát-medencéig. Budapest
- Vásáry I. (2003): A régi Belső-Ázsia története. Budapest.
- Zimony I. (2005): Muszlik források a honfoglalás ellőti magyarságról. Budapest

ONE CONTROVERSIAL TOPIC OF EARLY HUNGARIAN HISTORY. HUNGARIANS AND KHAZARS

Ivan Dragov

(Abstract)

For a long time has the early Hungarian history captured the interest of historians, philologists and archaeologists among other representatives of the humanitarian sciences. And just like in many other cases, this one has gradually gathered a significant amount of issues upon which many theories and assumptions

have been made. The following paper will discuss one of these issues, particularly the relations between the Hungarians and the Khazars. These relations date from the early Middle Ages (7th – 9th centuries), and geographically set in the eastern territories of Europe. There are several arguments on these events most of which are discussed in the works of Hungarian historians. For example, one of the main questions is the involvement of the Hungarians in the Khazarian khaganat. Some theses assume that they were one of the tribes under the khaganat's authority and were its allies. Others say that they were opposing the khaganat and were striving for independency and consolidation. This is the period when the Hungarian tribes started forming their rule and established themselves as an independent force. The information that history has about their tribal structure also points to their relations with the Khazars, since they also have a form of diarchy where they are ruled simultaneously by two chieftains. This also leads to another argument which poses the question whether sacralisation of their supreme ruler was existent within the Hungarian tribes like with the Khazars, and to what degree was that rule form influenced by the supreme khaganat. The Hungarian marches to the west, in the 9th century, are also the cause for debates, whether those marches were an independent action or a part of the foreign policy strategy of the Khazar ruler.